

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

ETT ENAT NORDEN MED INRE SPÄNNINGAR

Johan Strang.

Foto: Veikko Somerpuro.

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

I slutet av maj samlades de nordiska regeringscheferna till sitt programenliga sommarmöte i Pemar sanatorium utanför Åbo i Finland. Den officiella agendan handlade om konkurrenskraft och beredskap, men det var tydligt att diskussionerna också präglades av det spända utrikespolitiska läget. Att den nyvalde tyska förbundskans-

ler Friedrich Merz gästade middagen i Åbo slott var en signal om att Norden inte bara söker stöd i Europa, utan också vill ta en plats i diskussionen om det europeiska samarbetets framtid.

För oss som följer nordisk politik kan dessa möten fungera som ett sätt att mäta temperaturen på det officiella nordiska samarbetet. De offentliga dokument som mötet producerade – om ökat samarbete kring krisberedskap och kvantteknik – var visserligen typiskt långgrandiga och ofokuserade, men presskonferensen var betydligt intressantare. Regeringscheferna pressades bland annat med frågor om Ryssland och kriget i Ukraina, Gaza, EU samt om Grönlands, Färöarnas och Ålands ställning i det nordiska samarbetet.

Regeringscheferna var naturligtvis måna om att betona hur enat Norden står i denna turbulenta tid. Speciellt då det gällde det ryska hotet var rösterna väldigt samstämmiga kring behovet av upprustning, ökad krisberedskap och ökat stöd till Ukraina.

Men journalisterna gjorde sitt bästa för att peta i de nordiska oenigheter och diskrepanser som trots allt finns. En norsk journalist undrade exempelvis i vilken mån det förs någon dialog mellan Island och Norge då det gäller det isländska beslutet att ordna en folkomröstning i EU-frågan. Den isländska statsministern Kristrún Frostadóttir erkände att inga officiella diskussioner förts, men betonade att omröstningen inte kommer att gälla medlemskap utan om man överhuvudtaget ska öppna de avbrutna medlemsförhandlingarna.

En annan fråga gällde hur de nordiska länderna förhåller sig till de fruktansvärda händelserna i Gaza. Danska Mette Frederiksen och finske Petteri Orpo fick förklara varför Danmark och Finland inte erkänt Palestina. Bäge förk-

larade att man strävar efter en tvåstatslösning, men att tidpunkten inte är rätt för ett erkännande. Norske Jonas Gahr Støre menade däremot att man genom att inte erkänna Palestina ger mikrofonen till terroristerna i Hamas. Man kan kanske förmoda att den danska och finska inställningen också hänger samman med en utrikespolitisk försiktighet som är betingad av historiska erfarenheter som nordiska gränsländer i skuggan av varsin stormakt.

Idag är det Grönland som utsätts för utländsk press och de nordiska regeringscheferna betonade att man står enade i sitt stöd för att det grönländska folket självt ska få bestämma om sin framtid. Samtidigt gick det också att identifiera vissa spänningar. Förra året lät nämligen Sverige och Ulf Kristersson bli att bjuda in representanter för Grönland, Färöarna och Åland till det motsvarande sommarmötet i Stockholm, vilket gjorde att Grönland tog så illa vid sig att man lanserade en bojkott av det officiella nordiska samarbetet. Nu var alla åtta regeringschefer samlade, också Grönlands premiärminister Jens-Fredrik Nielsen.

Färöarna och Grönland har länge strävat efter fullvärdigt medlemskap i officiella nordiska samarbetet. För dem handlar det om att använda Norden som en plattform för att hävda sin suveränitet från Danmark. Mötena inom ramen för Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet är bland de enda tillfällen där den färöiska och grönländska flaggan vajar sida vid sida med inte bara den danska utan också andra självständiga staters flaggor.

Länge har de färöiska och grönländska kraven torpederats med hänvisning till att man i så fall borde skriva om Helsingforsavtalet, det centrala nordiska samarbetsavtalet från 1962. Men nu har ett tillfälle öppnat sig eftersom Nordiska rådet för några år sedan satte i gång en process för att förnya Helsingforsavtalet. Bakgrunden var viljan att fördjupa det nordiska samarbetet i ljuset av Rysslands aggression mot Ukraina. Målsättningen var att äntligen lägga kalla krigets tabun bakom sig och skriva in utrikes- och försvarspolitik i avtalet. Problemet har visat sig vara att olika aktörer velat erövra processen för sina egna ändamål.

Nordiska rådet har visserligen haft både utrikes- och försvarspolitik på agendan sedan 1990-talet vilket gett både synlighet och legitimitet till det nordiska samarbetet. Idag tänker man att Nordiska rådet kunde ha samma uppgift som Natos parlamentariska församling, d.v.s. ge demokratisk legitimitet till försvarssamarbetet. Mera utmanande är det på regeringssidan. Där har Nordiska ministerrådet ansvaret för samarbetet inom de flesta politikområden utom just utrikes- och försvarspolitik. För många inom ministerrådsapparaten ser man förnyandet av Helsingforsavtalet som en chans att erövra en koordinerande roll då det gäller att länka samman försvarspolitik (Nordefco) och beredskap (Hagasamarbetet) med andra politikområden.

Men bland de nationella regeringarna och i synnerhet på försvarsministerierna är man väldigt skeptiska till att blanda in ministerrådet i ett samarbete som man tycker fungerar alldeles utmärkt. För regeringarna handlar det nya Helsingforsavtalet snarare om att på ett mera allmänt plan signalera nordisk solidaritet i en turbulent tid.

Ur västnordiskt perspektiv har det gärna låtit som att hela processen handlar om just Färöarnas och Grönlands ställning. Både Danmark och Island gav i höstas sitt stöd till deras krav om att bli fullvärdiga medlemmar. Under den senaste tiden har det av naturliga skäl blivit allt viktigare för Danmark att betona att *Rigsfælleskabet* består av tre jämbördiga parter.

Däremot har varken Finland eller Sverige visat någon större entusiasm för saken. Ur östnordisk synvinkel är reflexen att se hela diskussionen som en intern dansk angelägenhet som man helst inte vill ha något att göra med. Man skulle säkert gärna välkomna ett självständigt Grönland och ett självständigt Färöarna som fullvärdiga medlemmar, men som det är nu upplever Finland och Sverige att man får skulden för att Färöarna och Grönland inte kan äta kakan och ha den kvar. De vill bli fullvärdiga medlemmar av ett internationellt samarbete, utan att våga ta steget ut och förklara sig självständiga.

Man får visserligen leta med ljus och lykta efter några officiella uttalanden från finländsk eller svensk sida. Men man kan anta att hållningen är att det känns både underligt och besvärligt att inkludera länder som inte har någon suveränitet i just de frågor som man ville skriva in i avtalet: utrikes- och försvarspolitik. För en del finländare och svenskar har det till och med känts som att Färöarna och Grönland sinkat och saboterat hela processen. Där man tidigare tänkte att man äntligen skulle ta avgörande kliv framåt i det nordiska samarbetet, så har många involverade i Finland och Sverige kommit till konklusionen att det är bäst att göra så litet som möjligt med avtalet.

Ur finskt perspektiv är Ålands ställning också en utmaning. På Åland finns det ingen motsvarande självständighetsrörelse som på Färöarna eller Grönland, men samtidigt vill man heller inte att de tre örikena ska få olika ställning inom det nordiska samarbetet. I Finland anser många att det skulle strida mot både folkrätten och grundlagen om man gav Åland en ställning som en suverän aktör. Därför gav de nordiska regeringarna under Orpos ledning den finska juridikprofessorn Elina Pirjatanniemi i uppgift att utreda de juridiska konsekvenserna av ett nytt avtal. Utredningen förväntas bli färdig kring årsskiftet.

I april skrev danska tidningar om hur Karen Ellemann i egenskap av Nordiska ministerrådets generalsekreterare gett sitt stöd till Färöarnas och Grönlands önskan om fullvärdigt medlemskap. Det väckte en diskussion om huruvida det verkligen är Ellemanns uppgift att komma med sådana

ställningstaganden. I bakgrunden ligger en mera principiell konflikt där de nationella regeringarna och Nordiska ministerrådets sekretariat ser lite olika på sekretariatets uppgift. Medan regeringarna gärna betonar att Ellemann är en tjänsteman som agerar på uppdrag av de nordiska regeringarna, så ser många på sekretariatet i Köpenhamn – och många nordister runt om i vår region – att sekretariatet också har en mera proaktiv politisk roll.

Bägge uppgifter behövs, men frågan är om det är ändamålsenligt att samla dem i samma position. Kanske det i tillägg till regeringssamarbetets sekretariat skulle behövas en prestigefylld tankesmedja som tar sig an den mera proaktiva rollen. Den kunde med fördel knytas till Nordiska rådet snarare än till regeringssamarbetet.

Det finns reella spänningar i den nordiska familjen: inte bara då det gäller EU eller Palestina, utan också mellan sekretariatet i Köpenhamn och de nationella regeringarna, och mellan nordatlantiska självständighetssträvanden och den östnordiska viljan att stärka det försvarspolitiska samarbetet. Därför är det viktigt att man möts och lär känna varandra medan man bekantar sig med sevärdheter som Pemar sanatorium och Åbo slott.

Johan Strang